

WSPiA Rzeszowska Szkoła Wyższa

ADRIAN TABAK

adrian_tab@interia.pl

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5274-2354>

Fundamentalne zasady instytucjonalnych relacji państwa z kościołami i innymi związkami wyznaniowymi w świetle art. 25 Konstytucji RP z 1997 r.

Fundamental Principles of Institutional Relations Between State and Churches
and Other Denominations in the Light of Article 25 of the Constitution
of the Republic of Poland from 1997

WPROWADZENIE

Model relacji między państwem a kościołami i innymi związkami wyznaniowymi był jednym z poważniejszych problemów diskutowanych w trakcie debaty nad przygotowywaną Konstytucją III Rzeczypospolitej. W przedstawionych projektach ustawy zasadniczej dominowały propozycje ustanowienia państwa świeckiego¹, którego założenia są efektem trwającego od kilku wieków w Europie procesu laicyzacji (zeświecczenia) prawa, co nie oznacza jednak, że prawo winno być całkowicie pozbawione inspiracji religijnej².

Obecnie obowiązująca Konstytucja RP z 1997 r.³ najważniejsze przepisy z zakresu prawa wyznaniowego grupuje w dwóch obszernych artykułach – art. 25 i 53. Pierwszy z nich zawiera unormowania dotyczące sytuacji prawnej związków wyznaniowych oraz ich relacji z państwem. Został on usytuowany w Rozdziale I *Rzeczpospolita*, wśród norm o szczególnej doniosłości dla charakteru państwa. Natomiast drugi, poświęcony głównie wolności sumienia i religii w wymia-

¹ Por. A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisz, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2011, s. 75.

² Por. T. Chauvin, T. Stawecki, P. Winczorek, *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 2011, s. 49.

³ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r., nr 78, poz. 483 z późn. zm.).

rze indywidualnym, umieszczono w Rozdziale II *Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela*, obok innych wolności i praw osobistych. Umieszczenie przepisów dotyczących relacji między państwem a związkami wyznaniowymi w Rozdziale I ustawy zasadniczej odpowiednio je eksponuje, podkreślając ich znaczenie dla określenia charakteru państwa. Alternatywą dla tego rozwiązania było powiązanie norm dotyczących instytucjonalnych relacji między państwem a związkami wyznaniowymi z wolnością sumienia i religii oraz wspólne ich umieszczenie w rozdziale poświęconym wolnościom, prawom i obowiązkom człowieka i obywatela. Przyjęcie takiej systematyki pomniejszyłoby jednak ustrojowe znaczenie tych unormowań, choć z drugiej strony stanowiłoby wyraźne podkreślenie, że gwarancje nieskrępowanej działalności związków wyznaniowych są przetransponowaniem na kolektyw praw przysługujących jednostkom⁴.

Wprowadzenie do konstytucji – niezależnie od indywidualnych gwarancji wolności sumienia i wyznania – ogólnej definicji roli kościołów i związków wyznaniowych powoduje, iż problematyka kościołów i związków wyznaniowych została włączona do politycznych rozważań o społeczeństwie obywatelskim. Stało się tak, gdyż na skutek specyficznych doświadczeń historycznych Polski związki wyznaniowe, zwłaszcza zaś Kościół katolicki, są instytucjami, bez których nie jest możliwe rzeczywiste funkcjonowanie społeczeństwa obywatelskiego i będącej jego podstawą zasady pluralizmu politycznego. Zatem ich rola nie może być postrzegana tylko i wyłącznie w aspekcie wolności wyznania⁵.

Choć art. 25 Konstytucji RP, zawierający pięć ustępów, odgrywa najważniejszą rolę w określeniu statusu kościołów i związków wyznaniowych, gdyż zgodnie z art. 8 „Konstytucja jest najwyższym prawem Rzeczypospolitej Polskiej”, to nie należy zapominać, iż podobnie jak w całym systemie prawa polskiego, także na gruncie prawa wyznaniowego podstawową formą regulacji prawnej jest ustawa. Szczególne znaczenie w odniesieniu do regulacji instytucjonalnej roli kościołów i związków wyznaniowych ma ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania⁶. Ma ona charakter swego rodzaju ustawy generalnej, odnosząc się do wierzących wszystkich wyznań oraz do związków wyznaniowych *in genere*. Omawiany akt normatywny zawiera również osobne przepisy dotyczące rejestrowania kościołów i innych związków wyznaniowych oraz regulacji spraw majątkowych tych związków wyznaniowych, w odniesieniu do których kwestia ta nie została unormowana w osobnych aktach normatywnych. Oprócz tej *sui generis* ustawy ogólnej w polskim systemie źródeł prawa wyznaniowego obecne są też ustawy regulujące w sposób indywidualny sytuację prawną poszczególnych

⁴ Por. A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisławski, *op. cit.*, s. 50, 75.

⁵ Por. L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2012, s. 69.

⁶ Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (t.j. Dz.U. z 2005 r., nr 271, poz. 1965 z późn. zm.).

związków wyznaniowych (tzw. ustawy indywidualne). Celem tych aktów normatywnych jest uwzględnienie specyfiki wynikającej z reguł (doktrynalnych, liturgicznych itp.) przyjmowanych przez konkretne grupy religijne, jednak z zachowaniem fundamentalnej zasady równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych. Jeśli więc sytuacja prawna konkretnego związku wyznaniowego została określona w ustawie indywidualnej, nie stosuje się do niego części przepisów ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania⁷.

RÓWNOUPRAWNIENIE KOŚCIOŁÓW I INNYCH ZWIĄZKÓW WYZNANIOWYCH

Ust. 1 art. 25 Konstytucji stanowi, iż „Kościoły i inne związki wyznaniowe są równouprawnione”. W tym przepisie ustrojodawca zdecydował się na użycie formuły „kościoły i inne związki wyznaniowe”, ale nie podjął się jej zdefiniowania na gruncie ustawy zasadniczej. Dla dalszych ustaleń istotne jest to, że „kościoły” z „innymi związkami wyznaniowymi” zostały połączone spójnikiem „i”, co według zasad logiki należałoby interpretować w ten sposób, że w Konstytucji przez „kościoły” rozumie się związki wyznaniowe, które posługują się taką nazwą. Byłoby to również zgodne z definicją zawartą w ustawie o gwarancjach wolności sumienia i wyznania. Zgodnie z nią „kościoły i inne związki wyznaniowe” to wspólnoty religijne zakładane w celu wyznawania i szerzenia wiary religijnej, posiadające własny ustrój, doktrynę i obrzędy kultowe (art. 2 pkt 1)⁸.

W polskim ustawodawstwie konstytucyjnym pojęcie związku wyznaniowego pojawiło się po raz pierwszy w Konstytucji PRL z 1952 r., zastępując wykorzystywane w okresie II Rzeczypospolitej pojęcie związku religijnego⁹.

Jakkolwiek w literaturze przedmiotu wypracowano wiele różnych koncepcji wyrażenia „kościoły i inne związki wyznaniowe”¹⁰, to jednak za najwłaściwszą definicję związku wyznaniowego uznaje się sformułowanie z cytowanego wyżej art. 2 pkt 1 ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania. Natomiast wśród związków wyznaniowych tradycyjnie wyróżniane są kościoły. Nazwa „kościół” jest zazwyczaj stosowana przez te związki wyznaniowe, które opierają się na doktrynie chrześcijańskiej (np. Kościół katolicki, Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny, Kościół Ewangelicko-Augsburski, Kościół Chrześcijan Baptystów). Zdarzają się również takie grupy religijne, w których nazwie znajduje się słowo „kościół”, chociaż nie odwołują się do chrześcijaństwa (np. Polski

⁷ Por. A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisławski, *op. cit.*, s. 55–56.

⁸ Por. M. Sitarz, *Zasada równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych*, „Kościół i Prawo” 2015, nr 1, s. 153.

⁹ Por. A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisławski, *op. cit.*, s. 4.

¹⁰ Por. M. Sitarz, *op. cit.*, s. 153–157.

Kościół Słowiański, Rodzimy Kościół Polski). Należy zauważyć, że wyróżnienie „kościół” spośród innych „związków wyznaniowych” nie niesie żadnych konsekwencji prawnych, brak jest bowiem unormowań, które przyznawałyby kościołom uprawnienia nieprzewidziane dla innych związków wyznaniowych. Przepisów obowiązującej Konstytucji RP, które jedynie w odniesieniu do Kościoła katolickiego przewidują zawarcie konkordatu, także nie można uznawać za przejaw uprzywilejowania tego Kościoła, lecz jedynie za konsekwencję wyjątkowej pozycji Stolicy Apostolskiej na gruncie prawa międzynarodowego¹¹.

Równouprawnienie kościołów i innych związków wyznaniowych jest konkretną formułą egalitaryzmu, będącą wyrazem ogólnej zasady równości wobec prawa z art. 32 Konstytucji, zgodnie z którą równość stanowi podmiotowe prawo człowieka w demokratycznym państwie prawa. Nie ma tu jednak mowy o rozumieniu równości w sposób dosłowny (jako wręcz prymitywny egalitaryzm), gdyż Konstytucja dopuszcza uzasadnione zróżnicowanie sytuacji prawnej podobnych podmiotów z zachowaniem wymogów proporcjonalności i sprawiedliwości¹².

Zasada równości wobec prawa odnosi się nie tylko do obywateli RP, ale też do wszystkich podlegających jurysdykcji RP osób fizycznych, a także do osób prawnych. Trybunał Konstytucyjny określił zasadę równości polegającą na tym, że „wszystkie podmioty charakteryzujące się daną cechą istotną (relewantną) w równym stopniu, mają być traktowane równo, tzn. według jednakowej miary, bez zróżnicowań dyskryminujących, jak i faworyzujących”¹³. Dotyczy to sytuacji prawnej adresatów norm prawnych, a nie ich sytuacji faktycznej, gospodarczej, socjalnej itp. Trybunał wyróżnił przy tym dwa ważne elementy zasady równości, do których potem wielokrotnie nawiązywał:

- równość wobec prawa, oznaczającą nakaz równego traktowania przez władzę publiczną w procesie stosowania prawa,
- równość w prawie, oznaczającą nakaz kształtowania treści prawa z uwzględnieniem zasady równości¹⁴.

W odniesieniu do związków wyznaniowych zasada równouprawnienia, której adresatem są wszystkie działające w Polsce związki konfesyjne, oznacza, że każdy z tych podmiotów wyróżnia się taką samą sytuacją prawną, w związku z czym posiadają one takie same obowiązki i mogą korzystać z takich samych uprawnień. Oczywiście tak sformułowana reguła podmiotowego równouprawnienia związków wyznaniowych dotyczy wyłącznie podmiotowości biernej, zwłaszcza zaś publicznoprawnej, toteż konieczne dopełnienie regulacji w zakresie równouprawnienia następuje przez konstytucyjne uregulowania tych sytuacji obywateli,

¹¹ Por. A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisz, *op. cit.*, s. 4.

¹² Por. D. Dudek, *Prawo konstytucyjne. Konstytucja RP*, Lublin 2012, s. 27.

¹³ Orzeczenie TK z dnia 28 listopada 1995 r., K 17/95, OTK ZU 1995, nr 3, poz. 18.

¹⁴ Por. B. Banaszak, *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2012, s. 381.

które mają bezpośredni związek z wolnym uzewnętrznianiem stanów sumienia i wyznania. Normę z art. 25 ust. 1 należy zatem oceniać jako przeniesienie na zbiorowość podstawowego prawa jednostki, gwarantującego jej „prawo do równego traktowania przez władze publiczne” oraz zakaz dyskryminowania w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny (art. 32 Konstytucji). Oczywiście zasada równości nie polega na identyczności w traktowaniu przez prawo wszystkich związków wyznaniowych. Równość w prawach jest bowiem skorelowana z konstytucyjną zasadą sprawiedliwości (art. 2 Konstytucji). Sprawiedliwość z kolei wymaga, aby „różnicowanie prawne poszczególnych podmiotów pozostawało w odpowiedniej relacji do różnic w sytuacji tych podmiotów”. Kryterium równouprawnienia jako cecha wspólna wszystkich desygnatów należących do tego samego zbioru podmiotów, czyli w tym przypadku związków wyznaniowych, nakazuje jednakowe ich traktowanie, tzn. bez możliwości faworyzacji czy dyskryminacji, dlatego że posiadają one tę samą cechę istotną, która pozwala kwalifikować je jako podmioty należące do jednej grupy podmiotów. Chodzi zatem o stosowanie takiej samej miary wobec wszystkich zainteresowanych i ocenianie ich sytuacji według tych samych kryteriów. Równe traktowanie zakłada też istnienie proporcji między istotnymi cechami poszczególnych kategorii podmiotów a ich należnym traktowaniem. Wobec powyższego kościoły i inne związki wyznaniowe muszą być identycznie traktowane przez prawo wszędzie tam, gdzie każdy z nich charakteryzuje się w identycznym stopniu posiadaniem pewnej cechy i ze względu właśnie na tę cechę. Z drugiej strony wszędzie tam, gdzie tylko jeden ze związków charakteryzuje się pewnymi cechami lub też zachodzą różnice co do stopnia ich występowania w stosunku do pozostałych związków, prawo nie tylko może, ale i powinno dokonywać prawnej dywersyfikacji. Dlatego m.in. generalnej zasady równości wszystkich bez wyjątku związków wyznaniowych, proklamowanej w ust. 1 art. 25, nie zmienia okoliczność, że art. 25 ust. 4 i 5 przewiduje dwa odrębne tryby regulacji prawnego położenia związków wyznaniowych: jeden względem Kościoła katolickiego, a drugi względem innych kościołów i związków wyznaniowych¹⁵.

Choć niekiedy pojawiają się zarzuty, iż zasada równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych wyznacza uprzywilejowaną pozycję związkom wyznaniowym w państwie, ustanawiając „państwo w państwie” zwłaszcza w odniesieniu do położenia Kościoła katolickiego¹⁶, to pogląd ten nie wydaje się trafny, gdyż wprowadzenie zasady równouprawnienia w katalogu naczelných zasad instytucjonalnych relacji państwo – kościół jest klarownym wyra-

¹⁵ Por. J. Szymanek, *Regulacja stosunków Państwo – Kościół w polskich aktach konstytucyjnych XX wieku*, „Przegląd Sejmowy” 2002, nr 3, s. 40–41 i cytowana tam literatura.

¹⁶ Por. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. M. Haczkowska, Warszawa 2014.

zem odrzucenia modelu państwa wyznaniowego, którego zasadniczą cechą jest wszak uprzywilejowanie jednego kościoła czy innego związku wyznaniowego. Przytoczone unormowanie znajduje swe najgłębsze uzasadnienie także w uznanej przez ustrojodawcę przyrodzonej godności człowieka (art. 30 Konstytucji). Stąd też w ustawie o gwarancjach wolności sumienia i wyznania równouprawnienie wszystkich związków wyznaniowych, bez względu na formę regulacji ich sytuacji prawnej, jest potraktowane jako jedna z gwarancji wolności sumienia i wyznania (art. 9 ust. 2)¹⁷.

BEZSTRONNOŚĆ WŁADZ PUBLICZNYCH WOBEC PRZEKONAŃ RELIGIJNYCH, ŚWIATOPOGŁADOWYCH I FILOZOFICZNYCH

Konstytucja RP w ust. 2 art. 25 deklaruje, iż „Władze publiczne w Rzeczypospolitej Polskiej zachowują bezstronność w sprawach przekonań religijnych, światopoglądowych i filozoficznych, zapewniając swobodę ich wyrażania w życiu publicznym”. Dokładna analiza tej regulacji wymaga przywołania art. 10 ust. 1 ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, zgodnie z którym „Rzeczpospolita jest państwem świeckim, neutralnym w sprawach religii i przekonań”.

Użyty przez ustrojodawcę konstytucyjnego termin „bezstronność” nie odnosi się do państwa, a jedynie do władz publicznych¹⁸. Władze publiczne to nie tylko władze państwowe, czyli administracja państwowa w sensie ścisłym, ale także wszystkie inne władze publiczne, wśród których w pierwszej kolejności należy wymienić władze samorządowe oraz inne organy tzw. administracji pośredniej, do których zalicza się m.in. władze spółdzielcze, szkolne¹⁹.

Bezstronność wobec przekonań religijnych, światopoglądowych i filozoficznych jest niewątpliwie fundamentalną cechą państwa neutralnego światopoglądowo. Pojęcie bezstronności należy rozumieć, zgodnie z zamysłem twórców Konstytucji, jako synonim słowa „neutralność”. Zostało ono użyte, ponieważ ten ostatni termin był wiązany z postulatami nadmiernej, a nawet całkowitej, eliminacji pierwiastków *sacrum* z życia publicznego²⁰. Bezstronność oznacza postawę zobiektywizowaną, wolną od uprzedzeń, zakładającą jednakowe odniesienie do wszystkich przekonań, szanującą wartości leżące u podstaw polskiego systemu

¹⁷ Por. A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisławski, *op. cit.*, s. 76.

¹⁸ Por. P. Borecki, *Państwo neutralne światopoglądowo – ujęcie komparatystyczne*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2006, t. 9, s. 81.

¹⁹ Por. P. Sobczyk, *Kilka uwag o bezstronności władz publicznych na kanwie wniosku o usunięcie krzyża z sali posiedzeń Sejmu RP*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2012, t. 15, s. 139–140.

²⁰ Zob. szerzej m.in. P. Borecki, *Państwo neutralne...; J. Krukowski, Konstytucyjny model stosunków między Państwem a Kościołem w III Rzeczypospolitej*, [w:] *Prawo wyznaniowe w systemie prawa polskiego. Materiały I Ogólnopolskiego Sympozjum Prawa Wyznaniowego*, red. A. Mezglewski, Lublin 2014, s. 90–92.

prawnego. Wiąże się ona z zakazem promowania tylko jednego przekonania lub określonego ich zespołu. Nie pozwala także na składanie oficjalnych deklaracji o prawdziwości jakichś przekonań²¹.

Niewątpliwie istnieje silny związek między zasadą bezstronności władz publicznych w sprawach przekonań religijnych, światopoglądowych i filozoficznych a zagwarantowaną w art. 53 Konstytucji wolnością sumienia i wyznania. Formuła bezstronności czyni bowiem w pierwszej kolejności w ogóle możliwe zaistnienie w państwie wolności sumienia i wyznania w jej współczesnym rozumieniu. Państwo, którego stosunki z jakimś związkiem wyznaniowym opierają się na systemie powiązania, może gwarantować jedynie tolerancję religijną²².

Organy władzy publicznej w Rzeczypospolitej Polskiej, zarówno indywidualnie, jak i kolegialnie, są tworzone przez osoby posiadające określone przekonania religijne, światopoglądowe i filozoficzne. Dlatego, mając na względzie poszanowanie wolności sumienia i religii osób pełniących funkcje organów oraz zasadę bezstronności organów władzy publicznej, w demokratycznym państwie prawa z jednej strony powinna być zachowana taka formuła neutralności, w myśl której organy władzy publicznej są zobowiązane do jednakowego traktowania wszystkich ludzi, niezależnie od ich przekonań, natomiast z drugiej strony wstrzymują się przed akceptacją zasad jednej religii, światopoglądu czy filozofii, w tym o charakterze ateistycznym, agnostycznym czy sekularystycznym²³.

Zasada bezstronności, zgodnie z wykładnią historyczną i gramatyczną, winna być interpretowana jako dyrektywa neutralności światopoglądowej państwa. Ogranicza ona zakres kompetencji prawodawczych organów władzy publicznej, które nie powinny wkraczać w kwestie religijno-swiatopoglądowe. Nie mogą one w szczególności normować spraw natury religijnej: dogmatów, obrzędów i innych czynności religijnych, problematyki świąt, kryteriów kształtowania stanu duchownego czy statusu poszczególnych kategorii osób w ramach wspólnot religijnych, gdyż jest to domena prawodawcy danego związku konfesyjnego²⁴.

W analizowanej regulacji znalazł się zapis o zapewnieniu przez bezstronne władze publiczne swobody wyrażania w życiu publicznym przekonań religijnych, światopoglądowych i filozoficznych. „Życie publiczne” należy rozumieć w tym kontekście jako możliwość prezentowania poglądów (np. podczas zgromadzeń publicznych lub w prasie)²⁵. Niniejsze sformułowanie pozwala przyjąć, iż zasady bezstronności nie należy utożsamiać jedynie „z rolą bierną, przeciwnie, dopuszcza

²¹ Por. A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisławski, *op. cit.*, s. 78.

²² Por. W. Brzozowski, *Bezstronność światopoglądowa władz publicznych w Konstytucji RP*, Warszawa 2011, s. 22.

²³ Por. P. Sobczyk, *Kilka uwag o bezstronności władz publicznych...*, s. 153.

²⁴ Por. P. Borecki, *Autonomia kościołów i innych związków wyznaniowych we współczesnym prawie polskim*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2012, t. 15, s. 89–90.

²⁵ Por. P. Sobczyk, *Kilka uwag o bezstronności władz publicznych...*, s. 147.

[ona] pozytywne zaangażowanie na rzecz zapewnienia możliwie najszerszej wolności sumienia i religii wszystkim osobom w warunkach demokratycznego i pluralistycznego społeczeństwa”²⁶.

Jedną z kwestii budzących żywe spory nie tylko prawne, ale przede wszystkim światopoglądowe i polityczne, związaną z interpretacją zasady bezstronności (neutralności), jest problem obecności symboli religijnych (zwłaszcza krzyża łacińskiego) w przestrzeni publicznej. Zgodnie z zasadniczo już ugruntowanym orzecznictwem sądów polskich:

[...] bezstronność i neutralność światopoglądowa gwarantowana jest m.in. przez wolność uzewnętrzniania religii. Co do zasady dopuszczalne jest w demokratycznym państwie prawa eksponowanie symboli religijnych, czyli ich obecność w przestrzeni publicznej. Wolność wyznania obejmuje również wolność do uzewnętrzniania swych przekonań indywidualnie i prywatnie, lecz także wspólnie z innymi oraz publicznie. Dawanie świadectwa słowami i czynami jest związane z istnieniem przekonań religijnych²⁷.

Ponadto, zgodnie z wyrokiem Sądu Okręgowego w Szczecinie²⁸, umieszczenie krzyża w pomieszczeniach urzędu miejskiego nie jest wynikiem wydania jakiegokolwiek aktu rangi prawa miejscowego, nie jest też przewidziane w jakimkolwiek akcie prawa powszechnie obowiązującego, w związku z czym należy przyjąć, iż jest to akt pewnej afirmacji religijnej osób umieszczających ten symbol, być może także akt odreagowania na koncepcję państwa bezwyznaniowego, lansowaną w sposób bardzo aktywny przez władze PRL. W tym orzeczeniu Sąd stwierdził również, że:

[...] osoba dojrzała, aktywna życiowo i społecznie, o ukształtowanym światopoglądzie nie może twierdzić, iż sama symbolika krzyża chrześcijańskiego w przestrzeni publicznej narusza jego godność, pozbawia go możliwości poszukiwania swoich dróg życiowych, czy powoduje ograniczenia prowadzące do odczucia wykluczenia ze społeczności lokalnej²⁹.

W orzeczeniu tym sąd odwołał się do doświadczeń historycznych, a ściślej rzecz biorąc do budowy państw komunistycznych w naszej części Europy. Doświadczenia dwudziestowiecznych państw totalitarnych, szczególnie komunistycznych, stały się niewątpliwie mocnym impulsem do rozwoju zasady neutralności światopoglądowej państwa³⁰. Konstytucje tych państw deklarowały rozdział kościoła (meczetu) od państwa, a zarazem angażowały się w propagowanie światopoglądu materialistycznego. Odrzucenie zasady neutralności światopogląd-

²⁶ Wyrok TK z dnia 14 grudnia 2009 r., K 55/07, OTK-A 2009, nr 11, poz. 167.

²⁷ Wyrok SA w Warszawie z dnia 9 grudnia 2013 r., I ACa 608/13.

²⁸ Wyrok SO w Szczecinie z dnia 26 marca 2010 r., I C 28/10.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ Por. P. Borecki, *Państwo neutralne...*, s. 77.

dowej państwa było następstwem jego klasowego charakteru, który implikował zasadniczy cel państwa dyktatury proletariatu, kierowanego przez partię komunistyczną – zbudowanie społeczeństwa socjalistycznego, czy wręcz ukształtowanie nowego człowieka, zgodnie z założeniami marksizmu-leninizmu (doktryny zawierającej materialistyczną koncepcję życia). Przy akcentowaniu funkcji kulturalno-wychowawczych państwa prowadziło to do propagowania i wręcz narzucania światopoglądu ateistycznego. Należy więc stwierdzić, iż państwa komunistyczne były strukturami *sui generis* wyznaniowymi³¹.

Pochylając się nad zagadnieniem obecności krzyża łacińskiego w sferze *profanum*, trzeba zwrócić uwagę, iż nie jest to tylko symbol *stricte* religijny. Ważne w tym zakresie uwagi poczynił Sąd Apelacyjny w Łodzi w wyroku z dnia 28 października 1998 r., który stanął na stanowisku, iż:

Symbol krzyża w doświadczeniach Narodu Polskiego, poza wymową religijną w istocie wszystkich wyznań chrześcijańskich, a nie tylko jednego, wpisał się w świadomości społecznej także jako symbol śmierci, bólu, cierpienia, poświęcenia, oddania czci wszystkim, którzy walczyli i polegali za wolność i niepodległość w okresie walki narodowowyzwoleńczej w czasie rozbiorów oraz w okresie wojny z najeźdźcą³².

W swym wywodzie sąd stwierdził ponadto, że:

[...] symbol krzyża obok godła Państwa stanowi wyraz realizacji przez społeczność własnych praw podmiotowych względem niezwykłych dziejów swego kraju i ludzi, którzy za ten kraj oddali swe życie. Realizacja własnych praw podmiotowych wyłącza bezprawność działania³³.

Neutralność światopoglądowa państwa i uznanie religii za sprawę prywatną nie oznacza, że religia czy światopogląd w ogóle jest sferą ignorowaną przez państwo, zwłaszcza w jego działalności prawodawczej. Państwo winno być „ślepe” na treść przesłania konkretnych doktryn religijnych, światopoglądowych czy filozoficznych, ale nie na ich wymiar społeczny i potrzeby w sprawach religijnych obywateli³⁴, gdyż nie działa ono w aksjologicznej próżni, a o jego tożsamości w znaczącej mierze decyduje przyjęty system wartości. Na określonych założeniach aksjologicznych bazuje też obowiązująca Konstytucja RP – zgodnie z jej preambułą polska kultura jest zakorzeniona m.in. „w chrześcijańskim dziedzictwie Narodu”. Nałożony na władze publiczne obowiązek zachowania bezstronności światopoglądowej powinien więc być realizowany w sposób zapewniający należytą ochronę i promocję polskiej tożsamości narodowej, z którą związane są również wartości i symbole wywodzące się z chrześcijaństwa. W szczególności

³¹ *Ibidem*, s. 77–78.

³² Wyrok SA w Łodzi z dnia 28 października 1998 r., I ACa 612/98.

³³ *Ibidem*.

³⁴ Por. P. Borecki, *Państwo neutralne...*, s. 95.

obecność krzyża w przestrzeni publicznej może być odczytywana jako znak wartości zakorzenionych w kulturze narodowej³⁵. Neutralność światopoglądowa w znaczeniu ścisłym, absolutnym, pojmowana jako sterylność, jest bardzo trudna, wręcz niemożliwa do urzeczywistnienia. Dorobek współczesnego konstytucjonalizmu dowodzi, że rzecz się ma wręcz przeciwnie. Religia jest bowiem traktowana jako istotny element świadomości społecznej, a najstarsze lub największe związki wyznaniowe są uznawane za trwałych uczestników życia publicznego. Ustawę zasadniczą, która pomija problematykę wyznaniową, należy uznać za niepełną w świetle standardów wypracowanych przez dwudziestowieczny konstytucjonalizm³⁶.

AUTONOMIA I NIEZALEŻNOŚĆ ORAZ WSPÓLDZIAŁANIE DLA DOBRA CZŁOWIEKA I DOBRA WSPÓLNEGO

Art. 25 ust. 3 Konstytucji stanowi, że „Stosunki między państwem a kościołami i innymi związkami wyznaniowymi są kształtowane na zasadach poszanowania ich autonomii oraz wzajemnej niezależności każdego w swoim zakresie, jak również współdziałania dla dobra człowieka i dobra wspólnego”.

Z formuły deklarującej poszanowanie autonomii i niezależności we wzajemnych stosunkach państwa ze związkami konfesyjnymi należy wyinterpretować zasadę (choć nie jest ona wyrażona wprost) rozdziału kościołów od państwa³⁷. Autonomia związków wyznaniowych, czyli ich zdolność do tworzenia i rządzenia się własnym prawem wewnętrznym (prawem kościelnym), jest niewątpliwie jedną z podstawowych cech systemu rozdziału państwa i wspólnot religijnych³⁸.

Można zatem przyjąć, iż ustawa zasadnicza potwierdza prawo kościołów i innych związków wyznaniowych do tworzenia własnego prawa wewnętrznego, dotyczącego spraw immanentnie związanych z ich działalnością, bez ingerencji państwa. Są to zwłaszcza kwestie doktrynalne, zasady sprawowania obrzędów i udzielania posług religijnych, kryteria przyjmowania do wspólnoty religijnej, zawieszania możliwości uczestniczenia w życiu religijnym oraz usuwania ze związku wyznaniowego. Za pośrednictwem prawa wewnętrznego wspólnoty religijne normują także prawa i obowiązki swych członków, kryteria doboru do stanu duchownego i status jego przedstawicieli, wreszcie zasady tworzenia wyznaniowych jednostek organizacyjnych różnego szczebla oraz organy związku wyznaniowego, ich kompetencje i zasady obsady. Ewentualne ograniczenie przez państwo zakresu autonomii wspólnot religijnych, traktowane jako ograniczenie

³⁵ Por. A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisławski, *op. cit.*, s. 79–80.

³⁶ Por. P. Borecki, *Państwo neutralne...*, s. 95.

³⁷ Por. W. Skrzydło, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2013, s. 12.

³⁸ Por. P. Borecki, *Autonomia kościołów...*, s. 85 i cytowana tam literatura.

wolności uzewnętrzniania religii, może nastąpić tylko w drodze ustawowej i odpowiadać innym kryteriom określonym w art. 53 ust. 5 i art. 31 ust. 3 Konstytucji, tzn. musi być konieczne do ochrony bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego, zdrowia, moralności oraz wolności i praw innych osób, a ponadto winny być to ograniczenia konieczne w społeczeństwie demokratycznym i nie mogą one naruszać istoty tego aspektu wolności uzewnętrzniania religii, jaką stanowi autonomia związków wyznaniowych³⁹.

Tak rozumiana autonomia znajduje aprobatę w orzecznictwie sądów zarówno powszechnych, jak i administracyjnych. Zgodnie ze stanowiskiem Naczelnego Sądu Administracyjnego w Warszawie: „Sprawy sporne dotyczące problematyki przynależności do Kościoła katolickiego, w tym wystąpienia z tego kościoła, są sprawami kościelnymi, które winny być rozstrzygane na zasadach i w trybie określonym przez prawo kościelne”⁴⁰. Podobnie wypowiedział się Sąd Apelacyjny w Warszawie: „[...] odmowa przyjęcia do społeczności danego wyznania, podobnie jak wykluczenie, nie podlegają kontroli sądu powszechnego”⁴¹.

Z drugiej strony omawiane unormowanie konstytucyjne wyraźnie gwarantuje niezależność państwa od związków wyznaniowych. Zastosowana formuła wyklucza więc organizacyjną oraz faktyczną podległość instytucji państwowych wobec władz jakiegokolwiek związku wyznaniowego. Z tego powodu również orzeczenia sądów kościelnych nie wywołują skutków na forum państwowego porządku prawnego⁴².

Systemowa wykładnia postanowień polskiego ustawodawstwa wyznaniowego pozwala przyjąć, iż prawo wewnętrzne odpowiednich kościołów i innych związków wyznaniowych co do zasady dotyczy ich *forum internum*, a sytuację kolizji norm obu porządków rozstrzyga art. 3 ust. 2 ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, który ogólnie stanowi, że korzystanie z wolności sumienia i wyznania nie może prowadzić do uchylania się od obowiązków publicznych nałożonych przez ustawy. Normy ustawowe nakładające tego rodzaju obowiązki mają zatem wyższość nad normami prawa wewnętrznego wspólnot religijnych, realizowanymi przez ich członków w ramach urzeczywistniania wolności sumienia i wyznania⁴³.

Wprowadzając zasadę autonomii i niezależności dla określenia rozdziału państwa i kościołów, Konstytucja wyraźnie wskazała, iż podmioty te mają ze sobą współdziałać na rzecz dobra człowieka i dobra wspólnego. W ten sposób ustrojodawca wyraził wolę kształtowania stosunków między państwem a kościołami i innymi

³⁹ *Ibidem*, s. 87–88.

⁴⁰ Wyrok NSA w Warszawie z dnia 9 lutego 2016 r., I OSK 2691/15, LEX nr 2036057.

⁴¹ Wyrok SA w Warszawie z dnia 13 sierpnia 2003 r., VI ACA 81/03.

⁴² Por. A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisławski, *op. cit.*, s. 81.

⁴³ Por. P. Borecki, *Autonomia kościołów...*, s. 104, 106.

związkami wyznaniowymi na zasadzie współdziałania, zapraszając tym samym podmioty wyznaniowe do współpracy z państwem w realizacji jego podstawowych zadań, zmierzających do realizacji dobra człowieka i dobra wspólnego, skoro Rzeczpospolita Polska jest dobrem wspólnym wszystkich obywateli (art. 1 Konstytucji). Instytucjonalne podmioty wyznaniowe zostały więc wpisane w koncepcję pomocniczości oraz społeczeństwa obywatelskiego⁴⁴.

Nie powinno budzić wątpliwości, że norma prawna dekodowana z art. 25 ust. 3 *in fine* Konstytucji RP nie oznacza, iż jedynym aktywnym podmiotem, od którego jest uzależnione współdziałanie, jest państwo. Wręcz przeciwnie, zobowiązuje ona także związki konfesyjne do wymagania od państwa (a ściślej – od jego organów) współdziałania w tym, co ma służyć dobru człowieka i dobru wspólnemu⁴⁵.

Choć interpretacja pojęć „dobra człowieka” i „dobra wspólne” z punktu widzenia państwa jest przynajmniej częściowo różna (przede wszystkim bardziej dynamiczna i *de facto* zależna od opcji politycznej aktualnie sprawującej władzę) od tej kościelnej⁴⁶, to jednak rozwiązanie zastosowane w przedmiotowym ustępie art. 25 Konstytucji odpowiada doktrynie społecznej Kościoła katolickiego, gdyż nawiązuje wprost do koncepcji przyjętych na Soborze Watykańskim II, jednakże nie przekreśla w żadnym stopniu idei państwa i społeczeństwa pluralistycznego religijnie i światopoglądowo⁴⁷.

STOSUNKI MIĘDZY PAŃSTWEM A KOŚCIOŁEM KATOLICKIM

Zgodnie z art. 25 ust. 4 Konstytucji stosunki między Rzeczpospolitą Polską a Kościołem katolickim określają umowa międzynarodowa zawarta ze Stolicą Apostolską i ustawy. Tym samym twórcy Konstytucji przyjęli dla określenia relacji prawnych pomiędzy państwem a Kościołem katolickim formę konkordatowo-ustawową⁴⁸. Mimo że rozwiązanie to zostało zastosowane tylko w odniesieniu do jednego ze związków konfesyjnych, to nie stanowi ono naruszenia zasady równoprawienia z art. 25 ust. 1 Konstytucji, gdyż zasada ta nie może być pojmowana w sposób bezwzględny, lecz ze względu na takie i tylko te atrybuty, które są wspólne dla wszystkich związków wyznaniowych, przy jednoczesnym poszano-

⁴⁴ Por. P. Sobczyk, *Dobra wspólne jako cel współdziałania państwa z kościołami i innymi związkami wyznaniowymi*, „Kościół i Prawo” 2015, nr 1, s. 172.

⁴⁵ *Ibidem*, s. 180.

⁴⁶ Por. P. Steczkowski, *Konstytucyjna zasada współdziałania państwa i Kościoła w kontekście interpretacji zasad poszanowania godności osoby ludzkiej i dobra wspólnego*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2008, t. 11, s. 164–166.

⁴⁷ Por. M. Sitarz, *op. cit.*, s. 148.

⁴⁸ Por. A. Januchowski, *Zagadnienia związane z interpretacją art. 25 ust. 4 i 5 Konstytucji RP*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2007, t. 10, s. 261–262.

waniu istniejących między nimi różnic. Tryb regulacji poprzez zawarcie umowy międzynarodowej (czyli konkordatu) pomiędzy państwem a Stolicą Apostolską uzasadniony jest tym, iż Stolica Apostolska posiada powszechnie uznany atrybut podmiotowości publicznoprawnej w stosunkach międzynarodowych, której istotnym przejawem jest zawieranie umów międzynarodowych. Takiej podmiotowości nie posiadają inne kościoły i związki wyznaniowe. Sam fakt zawarcia konkordatu nie jest więc przywilejem udzielonym przez państwo Kościołowi katolickiemu, lecz wyrazem poszanowania takiego atrybutu Kościoła katolickiego, jakim jest podmiotowość publicznoprawna w stosunkach międzynarodowych. Nie jest to naruszenie zasady równości między Kościołem katolickim a innymi związkami wyznaniowymi, gdyż nie posiadają one tej podmiotowości. Naruszenie zasady równouprawnienia kościołów przez zawarcie umowy międzynarodowej ze Stolicą Apostolską miałoby miejsce wówczas, gdyby także inne kościoły taką podmiotowość posiadały, zaś państwo nie chciało zawrzeć z nimi umowy międzynarodowej⁴⁹.

Użyte w tekście ustawy zasadniczej sformułowanie „stosunki między państwem a związkami wyznaniowymi” należy rozumieć (zarówno w odniesieniu do Kościoła katolickiego, jak i do innych związków wyznaniowych) nie tylko jako stosunki między organami państwa a organami związków wyznaniowych, ale także jako całokształt sytuacji prawnej związków wyznaniowych. Wskazuje na to przede wszystkim treść ustaw wyznaniowych obowiązujących w chwili wejścia w życie Konstytucji, z którą racjonalny ustrojodawca musiał się liczyć, a która jest zdecydowanie szersza niż relacje jedynie instytucjonalne⁵⁰.

Ratyfikacja przez Polskę w 1998 r. konkordatu podpisanego w 1993 r.⁵¹ jest wyrazem woli definitywnego zerwania przez państwo z narzuconym przez Związek Sowiecki i pozostających na jego usługach władz PRL systemem rozdziału państwa od Kościoła w formie separacji wrogiej i potwierdzenia chęci kontynuacji procesu wprowadzania systemu separacji skoordynowanej, ukształtowanego znacznie wcześniej w państwach demokratycznych Europy Zachodniej (Niemcy, Hiszpania, Włochy), a w Polsce zainicjowanego w 1989 r.⁵²

Konkordat ma podwójne znaczenie dla polskiego systemu prawa. Z jednej strony zawiera zobowiązania międzynarodowe państwa polskiego, których musi ono dotrzymać, a z drugiej jest źródłem prawa krajowego i obowiązuje bezpośrednio, co oznacza, iż jego postanowieniami są związani ustawodawca, inne organy prawotwórcze i organy stosujące prawo⁵³.

⁴⁹ Por. J. Krukowski, *Refleksje po ratyfikacji konkordatu*, „Rejent” 1998, nr 9, s. 43.

⁵⁰ Por. A. Januchowski, *op. cit.*, s. 261.

⁵¹ Konkordat między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską z dnia 28 lipca 1993 r. (Dz.U. z 1998 r., nr 51, poz. 318).

⁵² Por. J. Krukowski, *Refleksje...*, s. 35.

⁵³ *Prawo konstytucyjne Rzeczypospolitej Polskiej*, red. P. Sarnecki, Warszawa 2011, s. 125.

Natomiast wśród ustaw mających najistotniejsze znaczenie dla określenia relacji wyrażonej w art. 25 ust. 5 Konstytucji należy wymienić przede wszystkim wspomnianą już ustawę o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, a także ustawę o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej⁵⁴ oraz ustawę o ubezpieczeniu społecznym duchownych⁵⁵.

STOSUNKI MIĘDZY PAŃSTWEM A NIEKATOLICKIMI ZWIĄZKAMI WYZNANIOWYMI

Stosownie do treści art. 25 ust. 5 Konstytucji „Stosunki między Rzeczpospolitą Polską a innymi kościołami oraz związkami wyznaniowymi określają ustawy uchwalone na podstawie umów zawartych przez Radę Ministrów z ich właściwymi przedstawicielami”.

Kilkunastoletnie obowiązywanie obecnej ustawy zasadniczej wskazuje, że zamiarem ustrojodawcy było poprzedzenie stosowną umową tylko tzw. ustaw indywidualnych, noszących tytuł „ustawa o stosunku Państwa do Kościoła (związku wyznaniowego) X”, a nie wszystkich innych ustaw regulujących w mniejszym czy większym stopniu sytuację prawną związków wyznaniowych. Odnośnie do odwrotnego założenia należałoby się zgodzić z poglądem, iż wymóg umowy z niekatolickimi związkami wyznaniowymi byłby konieczny w przypadku uchwalania wielu ustaw nieużywających w ogóle określeń „kościół” lub „związek wyznaniowy” przy wskazywaniu adresatów norm, ale normujących np. sytuację osób prawnych w zakresie, w jakim sytuacja osób prawnych związków wyznaniowych nie jest uregulowana w ustawach indywidualnych oraz ustawie o gwarancjach wolności sumienia i wyznania⁵⁶.

W odniesieniu do zakresu podmiotowego ze względów praktycznych przyjmuje się, iż art. 25 ust. 5 Konstytucji dotyczy jedynie tych związków konfesyjnych, które w chwili wystąpienia z inicjatywą zawarcia umowy są już związkami wyznaniowymi w znaczeniu prawnym, a nie tylko w znaczeniu socjologicznym. Wniosek ten jest uzasadniony tym, iż skoro podstawowy akt prawny w zakresie regulacji wolności sumienia i wyznania, jakim jest ustawa o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, wyróżnia tylko związki wyznaniowe zarejestrowane oraz związki wyznaniowe działające na podstawie ustaw indywidualnych (art. 18 rzeczonyj ustawy), a więc związki wyznaniowe w znaczeniu prawnym, to należy przyjąć, iż tylko te dwa rodzaje podmiotów ustawodawca uznaje za związki wyznaniowe⁵⁷.

⁵⁴ Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 1989 r., nr 29, poz. 154 ze zm.).

⁵⁵ Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o ubezpieczeniu społecznym duchownych (Dz.U. z 1989 r., nr 29, poz. 156 ze zm.).

⁵⁶ Por. A Januchowski, *op. cit.*, s. 267–269.

⁵⁷ *Ibidem*, s. 272–273.

Umowy zawierane przez Radę Ministrów z kościołem innym niż Kościół katolicki albo ze związkiem wyznaniowym nie mają charakteru prawotwórczego. Natomiast charakter ten posiada ustawa uchwalona na podstawie takiej umowy. Umowa zaś posiada charakter współwyznaczający zakres takiej ustawy i ogranicza swobodę ustawodawcy⁵⁸.

Chociaż Konstytucja nie wprowadza tu wyłączności Rady Ministrów, to jednak właściwe wydaje się, aby to ona (jako strona umowy) wniosła do Sejmu projekt stosownej ustawy. Związkowi wyznaniowemu nie przysługuje bowiem zgodnie z art. 118 Konstytucji inicjatywa ustawodawcza, a skorzystanie z tzw. obywatelskiej inicjatywy ustawodawczej, z uwagi na wymogi co do liczby obywateli wnoszących taki projekt, jest mało realne⁵⁹.

UWAGI KOŃCOWE

Analiza art. 25 Konstytucji RP oraz innych przepisów ustawy zasadniczej, jak również przepisów zawartych w aktach rangi ustawowej (przede wszystkim w ustawie o wolności sumienia i wyznania) pozwala na określenie przyjętego w III RP modelu rozdziału państwa od kościołów. Cytowane sformułowania Konstytucji RP i ustaw wskazują, iż w polskim systemie prawa zasada oddzielenia kościoła od państwa nie jest rozumiana rygorystycznie i dopuszcza wiele form współpracy między związkami wyznaniowymi a państwem⁶⁰.

System separacji wprowadzony przez Konstytucję RP z 1997 r. jest określany mianem separacji skoordynowanej (przyjaznej), wzorowanej na modelu separacji powstałym w Niemczech po I wojnie światowej na podstawie Konstytucji weimarskiej (1919)⁶¹, a także zgodnej z założeniami wypracowanymi na Soborze Watykańskim II (1962–1965) i wyrażonymi w soborowej konstytucji *Gaudium et spes*⁶².

BIBLIOGRAFIA

- Banaszak B., *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2012.
Borecki P., *Autonomia kościołów i innych związków wyznaniowych we współczesnym prawie polskim*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2012, t. 15.
Borecki P., *Państwo neutralne światopoglądowo – ujęcie komparatystyczne*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2006, t. 9.
Brzozowski W., *Bezstronność światopoglądowa władz publicznych w Konstytucji RP*, Warszawa 2011.

⁵⁸ Por. Z. Witkowski, *Prawo konstytucyjne*, Toruń 2013, s. 31.

⁵⁹ Por. A. Januchowski, *op. cit.*, s. 276.

⁶⁰ Por. *Prawo konstytucyjne...*, s. 123.

⁶¹ Por. J. Krukowski, *Wstęp do nauki o państwie i prawie*, Lublin 2004, s. 53.

⁶² Por. *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekrety, deklaracje*, red. J. Groblicki, E. Florkowski, Poznań 1986, s. 604–605.

- Chauvin T., Stawecki T., Winczorek P., *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 2011.
- Dudek D., *Prawo konstytucyjne. Konstytucja RP*, Lublin 2012.
- Garlicki L., *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2012.
- Januchowski A., *Zagadnienia związane z interpretacją art. 25 ust. 4 i 5 Konstytucji RP*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2007, t. 10.
- Konkordat między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską z dnia 28 lipca 1993 r. (Dz.U. z 1998 r., nr 51, poz. 318).
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. M. Haczkowska, Warszawa 2014.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r., nr 78, poz. 483 z późn. zm.).
- Krukowski J., *Konstytucyjny model stosunków między Państwem a Kościołem w III Rzeczypospolitej*, [w:] *Prawo wyznaniowe w systemie prawa polskiego. Materiały I Ogólnopolskiego Sympozjum Prawa Wyznaniowego*, red. A. Mezglewski, Lublin 2014.
- Krukowski J., *Refleksje po ratyfikacji konkordatu*, „Rejent” 1998, nr 9.
- Krukowski J., *Wstęp do nauki o państwie i prawie*, Lublin 2004.
- Mezglewski A., Misztal H., Stanisław P., *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2011.
- Orzeczenie TK z dnia 28 listopada 1995 r., K 17/95, OTK ZU 1995, nr 3, poz. 18.
- Prawo konstytucyjne Rzeczypospolitej Polskiej*, red. P. Sarnecki, Warszawa 2011.
- Sitarz M., *Zasada równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych*, „Kościół i Prawo” 2015, nr 1.
- Skrzydło W., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2013.
- Sobczyk P., *Dobro wspólne jako cel współdziałania państwa z kościołami i innymi związkami wyznaniowymi*, „Kościół i Prawo” 2015, nr 1.
- Sobczyk P., *Kilka uwag o bezstronności władz publicznych na kanwie wniosku o usunięcie krzyża z sali posiedzeń Sejmu RP*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2012, t. 15.
- Sobór Watykański II. Konstytucje, dekrety, deklaracje*, red. J. Groblicki, E. Florkowski, Poznań 1986.
- Steczkowski P., *Konstytucyjna zasada współdziałania państwa i Kościoła w kontekście interpretacji zasad poszanowania godności osoby ludzkiej i dobra wspólnego*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2008, t. 11.
- Szymanek J., *Regulacja stosunków Państwo – Kościół w polskich aktach konstytucyjnych XX wieku*, „Przegląd Sejmowy” 2002, nr 3.
- Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (t.j. Dz.U. z 2005 r., nr 271, poz. 1965 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 1989 r., nr 29, poz. 154 ze zm.).
- Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o ubezpieczeniu społecznym duchownych (Dz.U. z 1989 r., nr 29, poz. 156 ze zm.).
- Witkowski Z., *Prawo konstytucyjne*, Toruń 2013.
- Wyrok NSA w Warszawie z dnia 9 lutego 2016 r., I OSK 2691/15, LEX nr 2036057.
- Wyrok SA w Łodzi z dnia 28 października 1998 r., I ACa 612/98.
- Wyrok SA w Warszawie z dnia 13 sierpnia 2003 r., VI ACa 81/03.
- Wyrok SA w Warszawie z dnia 9 grudnia 2013 r., I ACa 608/13.
- Wyrok SO w Szczecinie z dnia 26 marca 2010 r., I C 28/10.
- Wyrok TK z dnia 14 grudnia 2009 r., K 55/07, OTK-A 2009, nr 11, poz. 167.

SUMMARY

The Article 25 of the Constitution of the Republic of Poland from 1997 includes the most essential principles which regulate institutional relations between state and churches and other denominations. The first paragraph of this Article includes the rule of equal rights of churches and other religious organizations. The second paragraph introduces impartiality of public authorities in relation to religious, philosophical and ideological beliefs, but also ensures freedom of expression of them in public life. The third paragraph determines the rule of autonomy and mutual independence, but the Constitution indicates that state and religious organizations should cooperate with each other for common good and individual good. Furthermore, the relations between the Republic of Poland and the Roman Catholic Church are determined by international treaty (the concordat) concluded with the Holy See, and by statute. Whereas the relations between the Republic of Poland and other churches and religious organizations are determined by statutes adopted pursuant to agreements concluded between their appropriate representatives and the Council of Ministers. To summarize, the Republic of Poland is secular state. Polish model of separation of church and state is named friendly (coordinated) separation in which religious organizations take part in public life as impartial participants of the civil society.

Keywords: Constitution; church; denomination; state; separation of church and state

STRESZCZENIE

Podstawowe zasady relacji między państwem a kościołami i innymi związkami wyznaniowymi zostały wpisane do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r. w art. 25. Obejmują one: 1) zasadę równouprawnienia związków wyznaniowych, 2) zasadę bezstronności organów władzy publicznej wobec przekonań religijnych, światopoglądowych i filozoficznych przy jednoczesnym zapewnieniu swobody ich uzewnętrzniania w życiu publicznym, 3) zasadę poszanowania autonomii i niezależności państwa i związków wyznaniowych, każdego w swoim zakresie, oraz ich współdziałania dla dobra wspólnego i dobra człowieka, 4) zasadę regulacji stosunków między państwem a Kościołem katolickim w formie umowy międzynarodowej ze Stolicą Apostolską (konkordat), natomiast między państwem a innymi związkami wyznaniowymi w formie ustaw uchwalonych na podstawie umów wynegocjowanych przez rząd z przedstawicielami tych związków. Analiza przepisów regulujących materię wyznaniową – zarówno tych zawartych w ustawie zasadniczej, jak i w aktach rangi ustawowej – prowadzi do wniosku, iż w Polsce mamy do czynienia z rozdziałem państwa od kościoła w formie tzw. separacji przyjaznej (skoordynowanej), zgodnie z którą kościoły i inne związki wyznaniowe są niezależnymi podmiotami uczestniczącymi w życiu społeczeństwa obywatelskiego.

Słowa kluczowe: konstytucja; kościół; związek wyznaniowy; państwo; rozdział państwa od kościoła